

kisasszony apjaként az előző típus kegyetlen hőse, Endre báró jelentkezik, aki a lányával egyébként tartózkodón viselkedő gulyáslegényt, a valódi bűnösség kérdéséről eltekintve, felakasztatja.

A balladagyűjtemény gondozásával utólag megbízott Jung Károly, valamint a dallamokat lejegyző Kónya Sándor szerint Tóth Ferenc jegyzeteket is készült írni a kiadványhoz. Természetesen e munkának ilyen formában sem sokkal kisebb a jelentősége, még akkor sem, ha a tartalomjegyzék nem tünteti fel következetesen, hogy hol töredékes a szöveg.

VAJDA Gábor

„REGIONÁLIS” GYERMEKKOR

Jovan Radulović: *Golubnjača* (Szirti galamb ürege). Srpska književna zadruga, Belgrád, 1980

Nyolc összefüggő elbeszélést tartalmaz Jovan Radulović (1951) könyve. Akár novellafüzérnek is mondhatók, mert nemcsak az első személyű gyermekhős fűzi egybe Radulović elbeszéléseit, hanem a környezet, a történetek ideje, az azonos elbeszélői aspektus is. Legelsősorban azonban az elbeszélések *nyelvi* felépítése. Az elbeszélői eljárásnak *erről* a mozzanatról kell elsősorban szólni, ha Radulović elbeszéléseit, írói szándékát *közlelről* akarjuk látni.

A nyolc elbeszéléshöz a szerző szótárt csatolt, a „kevésbé ismert szavak szótárát”. De elkelt volna a kötet végére egy idioma-jegyzék is, nem utolsósorban pedig egy (rövid?) etnográfiai jegyzet. Mindez nem pusztán az elbeszélések olvasásának megkönnyítése céljából, hanem azért is, hogy az *irodalmi* hősök egy-egy mozdulatának, szavának, elhatározásának közvetlenül megmutatókozó jelentése mellett a népi kultúrában (szokásokban, hiedelmekben, előírásokban) működő mozgatóerők is felszínre juthassanak. Mondjuk, olyanféle jegyzetek, amilyeneket T. S. Eliot írt Átokföldje című költeményéhez. Ezek a jegyzetek nem a megértést könnyítik meg; az Átokföldje is jól olvasható a jegyzetek nélkül. Arra felhívjuk a figyelmet, hogy egy-egy emberi gesztus, leírt jelenség vagy tárgy a jelentések több rétegét sűríti magába, olyan jelentéseket, amelyek dokumentumértékük mellett az *irodalmi világgép* megformálásának (is) fontos elemei. Persze, Radulović könyvéből nem *hiányzanak* ezek a jegyzetek. A szótárral együtt való felemlítésük azonban két olyan írói (irodalmi) sajátosságra hívja fel a figyelmet, amelyek Radulović elbeszéléseit, irodalmi világgépét messzemenően meghatározzák. Ugyanakkor egy különös *ellentmondást* formálnak. Ennek az ellentmondásnak a vonalán alakul ki Radulović novellaírásának lényegi sajátossága.

A kötethez csatolt szótár funkciójából kell kiindulni. A szótár már

eleve arra utal, hogy a nyelv „kevésbé ismert” szóanyagát felhasználó író elbeszélései világképének megformálásához egy szokatlan (bár a jugoszláv irodalmakban nem ritka) *nézőpontot* választott. Mert a szótár nemcsak arról árulkodik, hogy az író elfelejtett, archaikus vagy tájnyelvi szavakat használ olyan bőséggel, hogy az esetleg a megértést is akadályozhatja, ezért szükséges az ismeretlen vagy ritkábban használt szavak értelmezése, hanem arról is, hogy itt a prózaírásnak egy sajátosan kialakított változatával állunk szemben. A tárgyak, a jelenségek, az élethelyzetek *pontos* megnevezésének szándéka vihette rá az íróat a „kevésbé ismert szavak” bőséges használatára. A pontos megnevezés írói szándéka pedig azt jelzi, hogy világképét egy meghatározott földrajzi (és etnográfiai) *régióhoz* kötötte. Dalmácia térképén pontosan elhatárolható az a terület, amelyen Radulović szirti galambjai fészkelnek. Az utak és kutak, a legelők, a szőlőskertek és a cserjések, a rejtőzködő kővek és a mészkőbe mosott feneketlen üregek (itt fészkelnek a vadgalambok) *világa* ez, és itt minden tárgyhoz, jelenséghez a történelemből és a néphitből származó jelentések, legtöbbször „történetek” kötődnek, amelyek Radulović prózájában kivételes sűrűséggel épülnek egymásba. Regionalizmus? Nyilván, de a szó igazi *irodalmi* értelmében. Vagyis nem azt a banális megoldást kínálja fel ez az írói eljárás, hogy a régió (a vidék) megtörténéseit az író az általános emberi felé ugratja meg. Ellenkezőleg. Egyetlen pillanatban sem játszik rá erre a szokványos „fordulatra”, mert jól tudja, hogy ez nem más, mint a provincializmus mentsége. Amit, persze, egy kevésbé fejlett irodalmi köztudatnak még el lehet adni. Radulović következetesen kitart a *pontos megnevezés* írói programja mellett. Ha a *Ferenc kútjáról* szól (a császár építtette, Ferenc Jóska, persze), akkor valóban erről a kútról beszél, és semmiképpen sincs szándékában a kúthoz valamiféle „jelképes” jelentést hozzárendelni, mert jól tudja, ezáltal a kútat szüntetné meg és egy bizonytalan homályos (jelképes), nem utolsó sorban *banális* jelentésszintet alakítana ki. *Ennek* a regionalizmusnak nem a jelképeség felé való „kibontakozásra” van szüksége, hanem a tárgyak pontos megnevezésére. Hogy a tárgyak *éppen ott* álljanak, ahova a történelem, az emberi szokás és előírás állította őket; a maguk egyedül lehetséges helyén. Minden külső körülmény és lehetséges általánosítás ellenére. Mert a *Ferenc kútja* éppen azért lehet olyannyira jelentésdús, mert *ott* áll és onnan nem mozdítható el, nem ültethető át valami más (költői?) jelentésmezőbe.

Csak hogy éppen itt játszódik le Radulović elbeszéléseinek *nagy fordulata*. A dokumentum megszűnik mint dokumentum, átgorja saját árnyékát. Éppen azáltal, hogy valóságos dokumentum. Hogy a térképen pontosan kijelölhető helye van. Hogy onnan semmiképpen sem mozdítható el. Hogy nem emelhető ki saját meghatározó körülményei közül. Nem oldódik fel a dokumentum valamiféle jelképes jelentésben, hanem önmagát szünteti meg a nyelvben. Azokban a szavakban és történetek-

ben, abban a történelemben és hiedelemvilágban, amit meglétével, létezésével produkált. Ezért nem nevezhetők Radulović elbeszéléseiben a kuttak egyszerűen kútnak, az utak egyszerűen útnak, a feneketlen gödrök gödörnek. Csak úgy nevezhetők meg (írhatók le), ahogyan földrajzi helyzetükből kimozdíthatatlanul állnak és léteznek. Ezért kell a szótár Radulović elbeszéléseihez. Olyan regionalizmus tehát a Radulovićé, amely valóban megőrzi a tárgyak, a jelenségek *éppen ittjét és éppen mostját*. A nyelv eszközeivel, persze; a *pontos megnevezéssel*. És ezzel az eljárással „felszabadítja” a tárgyakat, a dolgokat, a jelenségeket. Lehetővé teszi, hogy *önmaguk* legyenek. Ne valami más, nem valami homályos és jelképes.

És ebből már felsejlik Radulović prózairásának másik (második) meghatározó sajátossága. A *modern* irodalomnak az a sokszor emlegetett vonása, hogy szándékosan gördít akadályokat a megértés elé. A részletezéssel például, a stabil nyelvi alakzatok felbontásával, az előírt (vagy megszokott) irodalmi közlésformák robbantásával. Az olvasói kényelem, a gyors ráismerés akadályozása ez azzal a szándékkal, hogy az irodalmi világ — az a bizonyos „fikció” — teljes összetettségében mutakozhassék meg. Ilyen akadályok nélkül nincs „modern” irodalom.

Ez Radulović elbeszéléseinek viszonylatában a pontos megnevezésre és a regionalizmusra utaltan mutatkozik meg. Más szóval, az ő elbeszéléseinek „modernizmusát” nem az egymáshoz nem „illő” vagy nem tartozó szavak, dolgok, jelenségek összekapcsolása adja meg, semmiképpen az irodalmi közlésformák újszerű elrendezése és strukturálása, a történet- és idősíkok átrendezése, egymásba csúsztatása. Radulović valahogy „túl van” már ezeken a gyakori felhasználásban már jól megkopott írói ravaszkodásokon; nincs szüksége múlt és jelen, történelem és hiedelem fantasztikumot kiugrató összekapcsolódására és szembesítésére. Ő magukban a dolgokban, a dolgok létezésében, *épp itt létében*: tehát a pontos leírásban találta meg azokat az írói eszközöket, amelyekkel a regionalizmusból vagy mondjuk — mert ez közvetlenebbül visszhangzik a mi irodalmi köztudatunkban — a „helyi színekből” meggyőző és igencsak *modern* elbeszélői világképet formálhatott. Egy olyan világot mutatott meg Radulović, amely éppen azért, hogy földrajzi és etnográfiai, azt is mondhatnám, *folklorisztikai* alapokról *valóságos* világ, belépett az irodalomba, irodalmi világgá vált, lényege szerint tehát fikatív világgá, amelynek megítéléséhez és értékeléséhez a valóság már nem nyújt kritériumokat. *Ferenc kútja* és a feneketlen üreg, amelyben a szirti galambok fészkelnek és amelybe a háború alatt Radulović falvának jobbik felét vetették, „regionális (történelmi, kulturális, folklorisztikai) tényként” azért szűnt meg és vált az „irodalmi (tehát fikatív) világ” elemévé, hogy „belépett a tartalomba”, abba az emberi világba tehát, amely csak az irodalomban és csak az irodalom által lehetséges.

Radulović elbeszéléseinek ez a két meghatározó mozzanata: a pontos

megnevezés regionalizmusa és az az ezáltal kialakuló, a modernséget felidéző „akadályoztatás” természetes ellentmondást alkot, és kivételes erősségű *esztétikai* feszültséget indukál. Ebben a feszültségtérben azonban van egy biztos pont, amely egyúttal tájékoztató pontként is szolgál. Az első személyű elbeszélőhős *nézőpontja*. Ezt a nézőpontot két összetevő határozza meg: az egyidejű bennelét és távolság. A gyermekkor világa alakul így ki, de nem a gyereknyelv szintjén, hanem már a (felnőtt korból való) visszaemlékezés beszédformájában. Az a nyelv, amit a nyolc elbeszélés mindig visszatérő (azonos) gyerekhőse (és gyerekhősei) *használnak*, még természetes nyelv, de ahogyan ez a nyelv *íródik*, ahogyan világot formál, már a distanciát is tartalmazza, azt a távolságot (időben és térben is lemérhető), amit a valóságos narrátor alakított ki és teremtett meg. Van ebben némi nosztalgia is, természetesen. Abban, ahogyan a gyermekkor világa (a regionalizmus) és nyelve („a ritkábban használt szavak”) fellevenedik Radulović elbeszéléseiben. De nem ez a lényege az írói eljárásnak. Mert a nosztalgia a gyermekkor elveszített világképe iránt éppoly banális lenne, mint a tárgyi világ jelképesítése. Itt is inkább a nyelvi formák és alakzatok, az állandósult szókapcsolások, a tájnyelvi *evidenciák* megőrzése és a megőrzés útján való megszüntetése az elsődleges. Mint a tárgyi (földrajzi, etnográfiai) világ esetében.

Radulović elbeszéléseinek témakörei is ebben a feszültségtérben alakulnak ki és töltődnek fel konkrét tartalommal: a múlt és a jelen eseményeivel, az emberi természettel és az éghajlattal való küzdelem megtörténéseivel, az első nagy felfedezések és ráismerések eseményeivel. Sorra lehetne venni ezeket a témákat, külön-külön vizsgálni a nyolc elbeszélés felépítését és tartalmi meghatározóját, de ez az *aprólékos* elemzés, bár rámutathatna Radulović *írásának* egy-egy külön sajátosságára, nem haladná túl azt a felismerést, hogy itt a „regionalizmusnak” egy regionalizmust megszüntető *mimetikus* változatával állunk szemben.

BANYAI János

(Csak jegyezzük meg, hogy Radulovićnak e számban közölt elbeszélése már a *Golubnjača* nyolc írása után készült és Brasnyó István kéziratból fordította. És talán azt is közölni kell, hogy az ismertetett elbeszéléskötet, bár a tekintélyes *Sedam sekretara SKOJ-a* díjjal tüntették ki, megjelenésekor félreértésekből származó vitát kavart.)